

15. Ders

Hür İrade, Determinizm, Sorumluluk

24.00: Felsefenin Problemleri

Prof. Sally Haslanger

Kasım 2, 2005

Hür İrade I: Katı Determinizm

I. Hızlı Tekrar (Searle, Lycan ve Çince Oda) Searl'in Çince Oda örneğine yönelik eleştirilere yanıtı:

1. Sistem Yanıtı

- Ama nasıl oluyor da, insan tek başına iken anlamadığını, birkaç parça kâğıt ile birlikte olduğu zaman anlıyor?

- Tüm bilişsel olmayan sistemler, neticede bilişsele (cognitive), varırlar.

- Biliş (cognition), sadece basit "formal" bir sembol manipülasyonu değildir.

2. Robot Yanıtı

- Searle, Robot'un içindeki "homunculus" olabilir, ama hâlâ anlamıyor.

3. Beyin Simülatörü Yanıtı

- Eğer işlevselcilik birkaç katının gerçekleşmesine olanak veriyorsa, beynin nasıl çalıştığını öğrenmemize neden gerek var?

- "Beyin-gibi" karmaşık ancak yapay bir sistem, hâlâ "anlama" yeteneğine ulaşamayacaktır; (su borusu örneği).

4. Birlikte Yanıt

- Hepsini (1-3) bir arada toplamak, ne yarar sağlıyor?

Lycan'ın İşlevselciliği (functionalism) savunması :

Belki: Bilgisayarlar, doğru programlar ile, sanal olarak düşünmeye ve anlamaya yeteneklidirler, ancak "doğru programlar" dediğimiz, Turing Testi ile saptanmaz. Eğer bilgisayarlar daha esnek ve kendi hedeflerini yapacak kadar geliştirilebilirlerse, (sadece) metal ve elektronik devrelerden yapılmış olmaları, fark eder mi?

Bazıları, bilgisayarların hür iradeleri olmayışından kaygılanıyorlar; ama hangi anlam da? Biz hür müyüz? Bu bizi, bir sonraki başlığa yöneltiyor: Hür İrade.

I I. Hür irade: Giriş

A. Hür İrade'deki yatırımımız, yararımız ne? Yalnız duygusal bir bağlılık değil.

- * En temelinde, hayatımızı ne şekilde düzenlediğimiz önemlidir. (Düşünme-konuları)
- * En temelinde, diğerleri ile karşılıklı etki-tepki ilişkimiz var. (Takdir, suçlama ve ceza)
- * Kötülük problemine, önemli bir teistik yanıt.

B. Hür irade nedir? Eksik olduğu zamanı düşünün.

Uçak yanıtı: Jones uçağı terk ediyor ... Nasıl?

- * straightjacket: Fiziki zorlama
- * Tabanca tehdidi altında: Dışarıdan baskı, ızdırap
- * Fobi: Öznel ızdırap

Ortak yanları ne? Eylem kaçınılmazdı. Bunun anlamı:

Hürriyet Üzerinde Önlenebilme Koşulu: Bir şeyi ancak, başka türlü de davranabiliyor idiysem, hür bir şekilde yapmış olurum.

C. Hiç hür hareket ediyor muyuz?

Evet: Başkalarını sorumlu tuttuğumuz olayları, tutmadığımız olaylar ile kıyaslayın.

Zor veya baskı altında hareket eden kimse, başkalarına zarar verebilir, ama onu sorumlu tutmayız. Başkalarını sorumlu tutarız. Hitler, sebep olduğu acı, ızdırap ve sefaletten sorumludur, sınavda kopya çeken, bu hareketinden dolayı sorumlu tutarız. İnsanları sorumlu tuttuğumuz, ve sorumluluk, önkoşul, olarak hürriyet gerektirdiği için, bazen, hür bir şekilde hareket ederiz.

Görüş içindeki hata: İnsanları sorumlu tutmamız, sadece, onların (bir harekette bulunurken) hür olduklarına inandığımızı gösterir, yoksa (o harekette bulunurken) gerçekten hür olduklarını göstermez. Hürriyet lehindeki kanıtımız nedir?

III. Hürriyet. Seçim ve yeterlilik

Hür olduğumuzu nereden biliyoruz? Bazı düşünürler, hür olduğumuzu geriye bakarak açıklıyorlar. Daha somut olarak, hür olduğumu söyleyebilirim, çünkü, eğer seçmiş olsaydım, başka türlü de hareket edebilirdim. Eğer elimi kaldırmayı seçersem, kaldırıyorum. Eğer kaldırmaktan vaz geçerse, vazgeçiyorum. Bunun anlamı:

Yapabilmenin seçmeye dayalı olduğu analizi: Eğer başka türlü hareket etmiş olmayı seçmiş olsa idim, öyle hareket edecektim, etmiş olacaktım.

Ama, farklı şekilde hareket etmeyi seçseydim o şekilde hareket etmiş olacaktım diye düşünmek, hareketimi hür kılmak, ya da saymak için yeterli midir? Hür olduğumuza hükmetmemiz için, geriye-bakmak yeterli midir?

Problem:

Seçmek, seçim, nereden geliyor? Holbach, hür olduğumuzu düşündüğümüz zaman dahi seçimlerimizin bize, daha önceki şartlar tarafından dayatıldığını. Elimi kaldırma örneğinde, daha önceki şart, (Holbach'ı doğrulamak için), benim arzum'dur. Peki, bu arzu nerden geldi? Beynimdeki diğer nedenlerden...

Holbach, tek başına seçmiş olmanın, kendi seçimleri ve güduları üzerinde kendi kontrolü olmadıkça, bir insanı hür kılmadığını; ayrıca, böyle bir kontrole sahip olmak için, o kimsenin, daha önceki şartlar ve fiiller üzerinde de kontrolü olmasını gerektirdiğini vurgulamaktadır. Geriye dönük bilinçlilik, fiillerimizin isteklerimize uygunluğunu söyleyebilir, ancak, daha evvel böyle bir kontrole sahip olduğumuzu söylemez.

Fiziki Hürriyet/Ahlaksal Hürriyet

Öyleyse, neredeyiz? Bazı özel durumlarda mevcut olduğunu varsayalım:

Eğer başka türlü istese idim, başka şekilde hareket etmiş olacaktım.

Bu çeşitten bir hürriyet, belki; herhangi çeşit, fiziksel kısıtlayıcı bir tarafı olmadığı için, fiziki hürriyet olarak adlandırılabilir. Holbach, bunu reddetmiyor. Sadece, bunun yeterli olmadığını söylüyor. Holbach'ın kast ettiğine de: ahlaksal moral hürriyet diyelim. Unutmayın: İsteddiğimiz, başka türlü hareket edebilmiş olmada, (karar ve hareket) serbestisidir. İstedigimi yapıyor (veya yapmış) olmam, istese idim başka türlü de hareket edebilirdim anlamına gelmez. Holbach, (bilhassa bu noktada) böyle bir şey yapamayacağımızı düşünüyor.

I V. Determinizm

Holbach, arzularımız üzerinde kontrolümüz olmadığını söylüyor; ancak, tam ve gerçek olarak görüşü ne? Ne yapmayı istersem, ve onun için yaparsam, bunun daha önceki şartlar tarafından kararlaştırıldığı hususunda, Holbach'ı kendinden bu kadar emin kılan şey ne? Holbach, şunu iddia ediyor :

İnsan ne şekilde düşünülürse, düşünölsün, evrenin tabiatıyla irtibatlıdır ve evren de, değişmez kanunlara tabidir. İnsanın hayatı, tabiatın insana dünya üzerinde tarif ettiği kumanda ettiği, bir doğru çizgidir, ve insan bundan bir saniye bile farklı hareket edemez... (392)

Holbach'ın sözünü ettiği "sebe-neden-kanunu" günümüzde "Determinizm" olarak bilinmektedir. Kabul edilen tanımıyla :

Determinizm: Vuku bulan her şey, daha önceki olaylar tarafından kararlaştırılmıştır...

İnsanların seçimleri ve hareketleri, buna istisna değildir. Her ne yapmaya karar verirseniz, kararınız, daha önceki şartların kaçınılmaz sonucudur. Bir kere karar aldıktan sonra, insan kendini hür hissedebilir, fakat bu bir hayaldir. (Bu çeşit illüzyonlar, bilinen şeylerdir. Hipnoz sonrası, elleri ve dizleri üstünde bir insanın: yerdeki fayansın kalitesini merak ediyordum, demesi örneği). Eğer, karar hür değil ise, - eğer farklı bir karar seçemiyorsanız, öyle ise, sonuç olan fiili/olayı/hareketi de seçemezsiniz. Çünkü, hareket etmiş olduğunuzdan (zaten) farklı, hareket edemezsiniz.

Katı Determinizm'e göre, birinci olarak, determinizm doğrudur; ikinci husus: bu, hürriyetin bir illüzyon olduğunu gösterir. İşte temel argüman :

- (1) Her ne vuku bulursa, önceki olaylar tarafından kararlaştırılmıştır. (Determinizm)
- (2) Sadece, aksine de hareket edebilirdiysem, hür hareket ediyorum. (Önleme şartı)
- (3) Eğer hareketim kararlaştırılmış ise, aksine hareket edemem.
- (4) Bundan dolayı, hiç hür hareket etmiyorum (1, 2, 3)

Bu argümanı gördükten sonra, en iyi stratejinin sadece determinizmi reddetmek olduğu görüşünü savunabilirsiniz. Ama, bu problemi çözüyor mu? Endeterminizm artık hür irade ile bağdaşmıyor mu?

Endeterminizm: Bazı olaylar, önceki olaylar tarafından belirlenmemişlerdir.

Hür irade çıkmazı'nı düşünün (Bknz. Reason and Responsibility. 387-388)

- (1) Eğer determinizm doğru ise, yaptığımızdan başkasını asla yapamayız, öyle ise, hür değiliz.
- (2) Eğer Endeterminizm doğru ise, o zaman bazı olaylar, muhtemelen, rastgeledir. Ama rastgele iseler, o zaman bu olayların sahipleri de biz olamayız. Öyle ise, hür değiliz.
- (3) Ya determinizm, veya endeterminizm, doğrudur.
- (4) Bu sebeple, asla hür hareket etmiyoruz.

Görülüyor ki, determinizmi inkâr etmek/reddetmek, bize gerçek ve saf bir hürriyet alanı ayırmakta, hiç yardım etmiyor.

ÖZET VE KISA SUNUM/GÖRÜNÜM

Katı Determinizm, determinizmin doğru ve bu yüzden hürriyetin bir hayâl olduğu görüşüdür. Yumuşak determinizm, Katı Determinizm ile Determinizmin doğru oldukları görüşünü paylaşmakta, ancak, bunun hür iradeyi ortadan kaldırmadığı görüşünü korumaktadır. Yani, determinizm ve hür irade, bağdaşan şeylerdir. Bu nedenle, Yumuşak Deterministlere, bağdaşmacılar denilir. Katı Deterministler, bağdaşmayıcılar'dır. Geriye kalan libertarian'lar, hürriyetçiler, bağdaşmayıcılarla mutabık olmakla beraber, determinizmin yanlış olduğunu; - hür hareket/eylemlerin vuku bulduğunu ve önceden kararlaştırılmadıklarını savunmaktadırlar. Eğer DET, determinizm; HÜR, hür irade ise; BMA da bağdaşmayıcılar ise, tutumları şu şekilde aksettirilebilir :

	BMA	DET	HÜR
Katı deterministler	E	E	H
Yumuşak deterministler	H	E	E
Hürriyetçiler	E	H	E

(BMA) Bağdaşmayıcılar; (DET) Deterministler, (HÜR) Hürriyetçiler, üç önde gelen düşünüşü, temsil eden görüşlerdir. Ancak, bir kimse, üçünü de aynı anda tutamaz. Üç görüşten her biri, iki tutum korumakta, bir tutumu ise reddetmektedir. Göreceğimiz düşünürlerin hangi görüşte olduklarını, bu tabloya bakarak şöyle sıralayabiliriz: HOLBACH, bir Katı Deterministtir; AYER, STACE ve FRANKFURT, Bağdaşmacı'dırlar; CHISHOLM, bir Libertarian, Hürriyetçidir.